

ГОЛУБ ДОБРАШИНОВИЋ (Београд)

ЦРНА ГОРА У ВУКОВОЈ ОСТАВШТИНИ

Још од познатих ријечи у предговору уз *Рјечник* (1818) да му је Црна Гора лежала на срцу и у памети колико и завичај, и да би је више „волео сто пута виђети него Јадар”,¹ Вук је до краја живота пуно пажње поклањао овом подручју. Не само, рекао бих, као празавичају, већ, још више, као богатој ризници грађе фолклорне, лексичке, етнографске, као друштву без уставних „регула” али у власти свемоћног обичајног права, друштву самосвојног демократизма и слободарства.

За то је више доказа: и у Вуковом дјелу, и у његовој заоставштини, и најзад, у осјећањима његове породице.

Међу Вуковим стварима, поћимо од тога, остале су двије црногорске капе и једна „бокеска мала капа”. Нестале су у првом свјетском рату. Познат нам је, међутим, њихов опис. Прва од њих „По страни опшивена је црном свилом, а кругом темена свога, које је од црвене чохе, опшивена је усуканим, златним гајтаном. — Записао је М. Валтровић. — На темену има прост и кратак лук, извезен од једног ширег и два узана златна гајтана. У ширем гајтану има и ушлетеног свиленог гајтана, црне боје. Испод лука извезен је, од танка златна гајтана, округао цвет са два листића, на краткој дршци. На средини цвета, котурић је од угасито-зелене кадифе. Капа је постављена белим платном; ношена је”. Друга капа: „По страни опшивена је црном свилом, а на темену од црвене чохе, има златним, узаним гајтаном извезене шаре, које готово цело теме покривају. Шаре су два шира и четири узана лука, испод којих има од гајтана шивен котур, који с лева и десна има по више ситних грана, а више себе, равномерно подељену већу гра-

¹ *Српски рјечник*, Беч, 1818, Предговор, XIV (напомена).

Петар II Петровић Његош, литографија Моргунова, рађена у Петрограду 6/18. августа 1833.

ну од листова и коврча. Капа је постављена црвеним памучним платном; ношена је”;² Сачуване су: 1. „Бокеска висока капа од црвене чохе. Опасана је дуж обода и испод темена траком и шарам од црна, свилена гајтана. Дужином обода опшивена је најпре узаним, свиленим гајтаном, црне боје. До овога је, после малог размака, златан гајтан, а над њиме опет нешто одмакнуто, 0.0260^m широка трака од црне кадифе. Изнад ове опет је златан гајтан, па од танког, свиленог гајтана, црне боје, извезени преплети као шара. Цео тако сложени појас дуж обода, широк је 0.080^m. Појас испод темена широк је 0.055^m и сложен је од узане, свилене и од више боја траке, испод које се таласасто пружају две пруге од црна гајтана, а изнад које је извезен шири преплет, од сличног гајтана. На једној страни капе, овај се појас прекида, шаром потковичаста облика, а сложеном од траке и таласастих пруга. На темену је звездаст цвет од девет заобљених и извијених листова, а у средини тога цвета, утврђена је, о дужем гајтану, кићанка од црног ибришима”³; 2. „Спаваћа капа”, коју је Вук добио од жене „сердара Сава Мартиновића из Бајица” 1861. године. „Плетена је од вуне вишњеве боје. Дуж обода шарана је венцем од затубастих листова, који се коврче наизменце на више и на ниже. Венац је широк 0,035^m. По ободу, испод венца, опшивена је капа узаном вуненом траком црне боје, а постављена је црвеним, памучним платном.” Под њом је Вук боловао и умро.⁴ Ако су поуздане речи хроничара о његовој предсмртној жељи да се напије воде са Иванбегових корита,⁵ Вук се овим двјема чињеницама на сликовит начин везао у последњим тренуцима живота за крај својих предака.

Било је, без сумње, још неких ствари поријеклом одовуд, које нијесу дошле до наших дана. За једну, не још увијек довољно знану, још мање пак објашњену, сам је Вук саопштио у једној молби априла 1852: тражио је наиме од бечке Команде мјеста пиштољ и дјечју пушку што му је узето приликом предаје оружја последије револуције 1848. Уједно је молио да му се да дозвола за посједовање пушке коју му је, како истиче, поклонила тих дана „Његова светост црногорски господар владика”.⁶ Јамачно је у питању будући књаз Данило. Вук је оставио и опис њен: ријетка, скупоцјено украшена, раскошна црногорска пушка. У одговору бечког гувернера услиједила је и тражена дозвола. Такве пушке,

² [Михаило Валтровић], *Опис ствари из заоставштине Вука Стеф. Караџића*, Српски Краљевски Народни Музеј, Београд, 1900, 69 (бр. 7 и 8), 132 (бр. 35).

³ Исто, 68 (бр. 4).

⁴ Исто, 67—68 (бр. 2).

⁵ *Сусрети с Вуком*. Избор и редакција Голуб Добрашчиновић [и] Боровице Маринковић, Матица српска, (Нови Сад, 1964), 258; уп. и Др Јевто М. Миловић, *Минина биљешка о смрти Вука Караџића*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад, 1982, књ. XXX/2, 271—272.

⁶ *Вукова преписка*, V, 601—602 (Вук — Команди града Беча, Беч, 4. април 1852). »Da es sich nun fügte, dass dieser Tage S-e Durchlaucht, der

Петар II Петровић Његош, литографија, рад Анастаса Јовановића 1852.

судећи бар по опису, није било међу стварима пренесеним из Беча у Београд крајем прошлог вијека. Можда ју је син му Димитрије одио у Петроград, као и много штошта уосталом? И за живота очева тражио је да носи украсно прстење, које је Вук добио у знак научних признања.

У Вуковој колекцији литографисаних портрета заступљени су Његош и књаз Данило са по двије литографије. Његошев портрет из 1833, варијанту с двојезичним објашњењем на нашем и талијанском језику, радио је кредом руски умјетник Моргунов.⁷ Други пак портрет знани је рад Анастаса Јовановића из 1852, штампан у радионици Ј. Рауа у чијем је десном углу снимак својеручног Његошевог потписа: *Влад. П. П. Његош*.⁸ Портрете књаза Данила литографисао је такође Анастас Јовановић: први, с потписом на француском језику, штампао је Ј. Халер;⁹ други, датиран 1852. године, с потписом *Данил Петровић Његош*, рађен је у радионици већ поменутог Јохана Рау-а.¹⁰

Додајмо овом приликом да је у Вуковој збирци фотографија био и портрет књаза Данила у међувремену, на жалост, загубљен, с посветом: Господину Вуку Стеф. Караџићу од Н. Св. Княгини Даринке шилџ Јов. Вацлик. „То је лик кнеза Данила; снимљен више с леве стране и до колена. Кнез Данило стоји; главу је нешто нагнуо на десну страну; десну руку наслонио палцем на силај, а леву подбочио о сабљу.”¹¹

У Вуковој оставини налазила су се и два акварела: *Лик неког Црногорца*. („Црногорац стоји; снимљен је готово с лица. Главу је окренуо више на лево, али му поглед иде на десно у даљину. Потпунице је одевен и опремљен. О лево раме, преко којег је пребацио струку, обесио је пушку; за силавом су му леденице и дугачак нож белокорац; о кајишу виси мазалица, фишеклија и дуванкеса. Десну руку забацио је назад, а левом држи пред собом лулу о дугачком камишу. Иза њега у даљини виде се планине.”)¹² *Лик неког Бокеља* („Бокељ стоји; снимљен је више с леве стране. Главу је окренуо на десно куда је и поглед управио у даљину. Потпунице је одевен и опремљен. Десном држи уз себе на земљу спуштenu пушку; за силајем су ме леденице и дугачак

Нeгг Vladika von Montenegro dem Gefertigten ein seltenes kostbar verzier-tes, montenegrinisches Prachtgewehr zum Geschenke machte, so erstatet er hierüber pflichtschuldig die Anzeige mit der ergebnster Bitte. Eine löbliche k.k. Stadt-Comandantur, welche ihm den Basitz dıes Gewehres gestatten und zugleich die beiden obigen Waffenstücke, unter hochegefälliger Ausfertigung eines Certificates oder Waffenpasses für alle drei Stücke anfolgen« стоји у писму између осталог.

⁷ *Опис* [...], нав. дјело, 158 (бр. 86); вид. и Др Љубомир Дурковић — Јакшић, *Његошев лик*, Обод, Цетиње, 1963.

⁸ *Опис* [...], нав. дјело, 31 (бр. 40.)

⁹ Исто, 26—27 (бр. 32).

¹⁰ Исто, 159 (бр. 87).

¹¹ Исто, 203 (бр. 189).

¹² Исто, 33 (бр. 42).

*Данило I Петровић Његош, литографија, рад Анастаса
Јовановића 1852.*

нож; о кајишу виси фишеклија. Левом пред собом држи лулу о дугачком камишу, којим горњим крајем својим додирује усне. Иза лика у даљини је планина.”¹³

Љубав према овим горштацима нашла је пуно мјеста и у Вуковом дому. Не само и не једном у гостољубљу Вукове породице, већ и у мислима Вукове дјеце. Од двадесет и нешто уљаних радова Вукове кћери Мине четири су портрети Црногораца (међу њима је и један војвода).¹⁴ Црногорац „зрелих година” модел је и једном њеном цртежу, у ратовима загубљеном: „Лице му је сувоњаво, коса подужа и црна, бркови црни. Лик је израђен до појаса кредом разне боје и кичицом, на жућкастој хартији. Снимљен је с леве стране. На глави лика је мала црногорска капа, која напред има грб црногорски: Двоглавог орла са лафом на прсима. Испод лафа писме и број: D I. Одело је црногорско и богато; на прсима сребрна медаља.”¹⁵ На другом цртежу исте судбине представљен је неки Црногорац или Херцеговац „зрелијих година, дугачких проседих бркова. На челу му је више десног ока брадавица; на глави фес са дугачком кићанком, на прсима сребрне токе, а за појасом нож и пиштољи. Цртано је попрсје готово с лица, црном, црвеном и жутом кредом, а светлост ударана је белом бојом и кичицом; на жућкастој хартији.”¹⁶ У свом *Slovníku* [...] Иван Кукүљевић пише да су на два Минина портрета дати Иван Раков (Радонић) и неки Влаховић [Лазар можда],¹⁷ Љубомир Дурковић пак сматра да су у питању већ помињани војвода Иво Раков и његов син.¹⁸ Без обзира, међутим, на недоумице око модела, све ово рјечито потврђује да су намјерници из овог краја били чести гости у Вуковом стану и драги модели његове кћери.

У збирци фотографија из Вукове оставштине биле су и двије које представљају дјечка у црногорском одијелу. Једна од њих је сачувана. То је Вуков унук, Минин син, Јанко Вукомановић,

¹³ Исто, 28 (бр. 34).

¹⁴ Г. Добрашиновић, *Мина Караџић—Вукомановић*, Вуков и Доситејев музеј, Београд, 1974, 30, 32 (бр. 10, 11, 12 и 47). Први и трећи портрет били су предмет спора. Зора Симић Миловановић видјела је у првом лик Бранка Радичевића (*Један до сада непознат портрет Бранка Радичевића*, Летопис Матице српске, Нови Сад, СХХII/1948, књ. 362, св. 7, 420—427). Сматрајући ово мишљење произвољним, М. Коларић се позива на ријечи Ивана Кукүљевића да два прва портрета представљају Ивана Ракова (Радонића) и неког Влаховића [Лазара ? — Г. Д.] Љуб. Дурковић оспорава и ово мишљење, сматра да је на првом потрету дат син Ива Ракова, а сам Иво Раков је на трећем портрету под бр. 12 (*Да ли је „лик младог Црногорца” Бранков*, Зборник за друштвене науке, Нови Сад, 1956, књ. 13—14, 261—264).

¹⁵ *Опис* [...], нав. дјело, 139—140 (бр. 59).

¹⁶ Исто, 138 (бр. 56).

¹⁷ Ivan Kukuljević—Sakcinski, *Karadžić Vilhelmina* [u knjizi] *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, II, Zagreb, 1858, 132—133.

¹⁸ Вид. нап. 14.

снимљен вјероватно по дједовој смрти.¹⁹ У Вуковој оставштини нашле су се још неке фотографије личности из Црне Горе, не савим извјесно да ли су из Вуковог времена. То су: 1) Цео лик неког младог Црногорца. Младић стоји пред једним столом; десном руком се подбочио, а у спуштеној левој руци држи капу. 2) Цео лик неког младог Црногорца. Младић стоји пред једним брањиком. Десну руку метнуо на силај, а левом се подбочио. 3) Лик неког Црногорца зрелијих година. Снимљен је с лица и до колена. Црногорац седи; десну руку метнуо је на нож, а леву подбочио. 4) Лик неког Црногорца зрелијих година. Снимљен с лица и до колена. Црногорац седи; десну руку метнуо на нож, а леву подбочио.²⁰

Није, најзад, на одмет додати да је у Вуковој оставини био и акварелисан цртеж Петра Паликрушкића: „Осам Црногораца седе на земљи у округ при ручку, у заклону иза стене и под грмом. Пушке своје прислонили су у гомили уз једну стену. Двојица су од њих гологлави и имају подбријане главе. Међу Херцеговцима седи и једна жена. Под грмом, а лево од тог кола људи, стоји млада Херцеговка, пред којом с десне стоји мушкарац, којег је десном руком подхватила под браду као од милине, а левом показује на њега. Тројица од Херцеговаца гледе у младу Херцеговку, као да слушају говор њен. Друмом, у даљини, иде Херцеговац са сикиром за појасом и бременом дрва на леђима. — Рад је почетнички, али ипак лепо смишљен и сложен. Испод цртежа чита се, још неисписаном руком записано: „Сочинио Петар Паликрушкић новембра 25 Года 1839 у Котор — без никаква прегледа.“²¹

Остали су, по претпоставци М. Валтровића, још три рада овог бокелског сликара: *Лик Херцеговке у народном оделу*. На полеђини листа записано је мастилом: Грабанка из Херцеговине. Овај акварел извесно је такође рад Петра Паликрушкића. *Лик Грбљанина и Грбљанке*, на засебним листовима. Грбљанину о рамену виси пушка, за појасом су му два пиштоља и ханџар, у десној руци дугачка симсија. Преко десног рамена пребацио је мрку струку. Грбљанин стоји на отвореном пољу и окренуо је поглед на десну страну. *Грбљанка*. Исто тако стоји на отвореном пољу; погледа на десно; десном руком држи црвену струку, пребачену преко десног рамена, а леву, спуштену и отворену руку, пружила је мало од себе. Испод лика мастилом пише: *Грбљанка*.²²

¹⁹ *Опис* [. . .], нав. дјело, 200 (бр. 177, 178). Обје фотографије налазе се у Музејско-архивској збирци Вуковог и Доситејевог музеја (Београд), инв. бр. 371/А и 372/А, прву снимио бечки фотограф Heinrich Harmsen, друга С. Buchmüller-a (Wien, 19/5 1865), која се води да је у „херцеговачкој ношњи“, обје пак са сабљом у руци.

²⁰ Исто, 202 (бр. 185—188). Прве двије фотографије снимио је загребачки фотограф Ivan Standl;

²¹ Исто, 141—142 (бр. 63).

²² Исто, 142—143 (бр. 64—66).

И у преписци Вукове дјеце има не једном помена о Црној Гори и Црногорцима, својеврсна потврда наклоности према овим горштацима у њиховој кући његоване.

„Јуче су — пише Вукова кћи брату 19. октобра 1851 — били на ручку престолонаследник Црне Горе са својим секретаром, умним човјеком, који говори њемачки, француски, талијански и руски; много је путовао, борио се и у Шпанији на страни Дон Карлоса и тек прије кратког времена опет је изабрао за стално боравиште своју стјеновиту домовину.”²³

Нешто касније пак извјештава га да млади црногорски књаз много воли Вука: последије повратка из Петрограда 1852. позвао га је да иде с њим у Црну Гору. Отац се, додаје она, наврат нанос спремио. Јавиће му убрзо и о повратку очевом из Црне Горе. Док се Вук, пише она, примицао фијакером бечкој царинарници, грађани су свечано дочекали свога цара који је управо улазио у Беч. И отац ће — наставља шеретски Мина — једва одољети искушењу да је то у част његова повратка. На крају најављује брату занимљиве очеве приче о Црној Гори.²⁴ Писмо Вуковог 17-годишњег сина Димитрија, кадета војног училишта у Бруку. „Често, увече, за време одмора — пише он оцу 29. јануара 1853 — стојим у једном од ових ходника и размишљам о судбини нашега народа. Тад завидим онима којима је пала срећа у део да се могу борити по црногорским провалијама, под Даниловим вођством и жалим што се и ја не налазим међу тим срећницима. Очаран пожртвовањем књаза Данила, његовом одважношћу и смелошћу молим се богу да да снаге овом војсковођи како би успео у својим подухватима и са својим народом извојевао заслужну победу. Многи од његових бораца нису можда толико стари, а зацело ни тако јаки као ја, а пошли су у рат како би свету доказали да су Срби још увек они стари Срби, да их се мали број претопио и да ће се потрудити како би накнадили своју негдашњу бројност. Како ли су тек родитељи поносни кад могу да кажу: „Наш син је већ са шеснаест година био заштитник права и вере”. Колико мора да је поносна сестра кад помисли: „Мој брат се бори за слободу Срба”. Како ли тек радосно кличе срце оног човека који може рећи: „Са шеснаест година осветио сам пораз који смо претрпели пре 500 година на Косову пољу.” Замисли, драги оче, колико то мора бољети онога који не може да пружи ту радост својим родитељима, браћи и сестрама, а позван је да то учини.”²⁵ Без сумње, одјек очевих мисли и осјећања.

²³ АСАНУ, 8542/2 (По мишљењу проф. Андрије Лаиновића, у питању је Филип Вуковић—Кокотовић). *Архивска грађа о Вуку Караџићу 1813—1864*. Приредио Г. Добрашиновић. Архив Србије, Београд, 1970, 408—409.

²⁴ АСАНУ, 8699/1658 (Мина Караџић — брату Димитрију, Vöslau, 21. VIII [1852]).

²⁵ Г. Добрашиновић, *Вук и Црна Гора* [у књизи] *О Црној Гори — Разни списи, Сабрана дела Вука Караџића*, књ. XVIII, Просвета, Београд, 1972, 991.

Од Вијалиног *Путештвија* по Црној Гори Вук се постојано интересује за литературу о овом подручју. Према расположивим подацима, а то зацијело није све, у Вуковој личној библиотеци, за оно вријеме веома богатој, стекло се тридесетак књига које се тичу Црне Горе. То су: Aleksandar Andrić, *Geschichte des Fürstenthums Montenegro*; Djuzepe Valentineli, *Bibliografija della Dalmatia e del Montenegro saggio*, Zagabria, 1855; Вук Врчевић, *Морално-забавне и шаливо-поучителне србске загонетке* [...], Задар, 1857; Глиша Зубан, *Бој на Гра[х]ову о Спасовудне 1858 године*, Земун, 1858; Јегор Коваљевски, *Четъре мѣсяца въ Черногоріи*, С-Петербург, 1841; Johann Georg Kohl, *Reise nach Istrien, Dalmatien und Montenegro*, Dresden, 1851; Adolf Vilhelm Lindau, *Dalmatien und Montenegro*, 1849; Милорад Медаковић, *Живот и обичаји Црногораца*, Нови Сад, 1860; Димитрије Милаковић, *Историја Црне Горе*, Задар, 1856; Сима Милутиновић, *Ијеванија црногорска и херцеговачка*, Будим, 1833 (такође издање лајпцишко из 1837) и *Дика црногорска*, Цетиње, 1835; Раић i Serb, *Cernagora*, Zagreb. 1846; Мирко Петровић, *Јуначки споменик*, Цетиње, 1864 (вјероватно по смрти Вуковој достављено); затим седам Његошевих дјела: *Пустинак цетињски*, Цетиње, 1834; *Три дана у Тријесту* [...], Беч, 1844 (два примјерка веома ријетке књижице); *Луца Микрокозма*, Београд, 1845; *Огледало србско*, Београд, 1845; *Горски вијенац*, Беч 1847; *Кула Буришића и чардак Алексића*, Беч, 1850; *Лажни цар Шћепан мали*, Трст, 1851; Александар Попов, *Путештвие въ Черногорію*, Санктпетербург, 1847; Милан Давид Рашић, *Црногорка*, Беч, 1852; Јован Суботић, *Слово Петру II Петровићу Његошу*, Беч 1851; Димитрије П. Тирол, *Казивање стари[x] Требјешана* [...], Београд, 1842; Gustav Friedrich Hertzberg, *Montenegro und sein Freiheitskampf*, Halle, 1853; F. S. Šestak [i] L. Serb, *Militärische Beschreibung des Pascha-Herzegowiner und das Fürstenthums Crnagora*, Веџ, 1862 (са картом Херцеговине и Црне Горе). Најзад, и *Буквар србски ради учења младежи гражданскому и црквеному читању*, у Црној-Гори, 1836.²⁶

И као путник и као посленик Вук је прибирао географске карте. У његовој збирци од близу тридесет карата биле су и три карте Црне Горе: *Carte du pays de Montenegro*, 1838 грофа Караџаи; *Карта књажевства Црне Горе* из 1843 и *Karta Crne Gore* штампана код А. Hoffmann-а као прилог уз 11, новембарски број „Slovenskih novina” за 1853. с посветом: В. рану St. Vukovi Karadžičovi učive D. Lichard. Red. „Slov. nov.”; такође и двије заједничке карте: *Карта Српске, Босне, Далмације, Дубровне и Црне Горе* Саве Текелије и *Geografsku skicu Hercegovine i Crne Gore* од Н. Dr de Beaumont-а из 1861, коју је прегледао и поправио

²⁶ Г. Добрашиновић, *Библиотека Вука Караџића*, Библиотекар, Београд, 1973, бр. 3—4, 345—368, нап. 29 и 36.

А. Воуе (донесена као прилог уз његове мемоаре, а штампана у II свесци Мемоара географског друштва у Женеви 1861).²⁷

И Вукова архивска оставштина, богата и разнолика, на свој начин освјетљава Вукове односе, његово занимање за овај крај. Прије свега његова преписка. Убрајајући Боку, имао је с овог подручја близу педесет кореспондената са око 350 писама. Из Црне Горе заступљени су следећи кореспонденти: Бјеладиновић Стефан (преписка с њим није сачувана, али се из Вуковог пописа послатих писама запажа да је Бјеладиновићу упутио 4 писма, између 1852. и 1855; Влаховић Лазар (Архив Српска академија наука и уметности, 8267 (1—2) — убудуће само ће сигнатура бити навођена); Вуковић Филип Кокотић, (8099/1-2); Мартиновић Саво Матов и жена му Маре (8357/1-35, 8514, 8699/10); Мартиновић Стефан, (8372/1-2); Орловић Симеун (2623); Перовић Џуца Стеван (8128/1-2); шесторица Петровића: Данило (8178/1-4, 8452/26, 9492/1, 2а, 3), Његош (4299-4311, 8552/109), Никола (8524/2-3) и Стако (4352); Петроније јеромонах (4637); Радичевић Филип (8396/1, 8552/68-2); Средановић Буко (8225/1-3); Ђирковић Петар (4350); Церовић Марко (8251/1-3) и отац му Новица (8246). Затим, Караџићи: Милован (8296/1) и Шујо (8181/1-2); Кастратовић—Васојевић Симеон М. (8272/1-2); Кусовац Јоко (8172/1-6) и Раичевић Никодим (8264/1-7). Из Боке су пак следећи: Врчевић Вук (4391—4457, 8552/72, 81); Есаловић Марко (4389—4390); Лазаревић Христофор (8079); Лајиновић Јово (4822—4825, 8209); Лумбардићи: Василије (4327), Илија (4326) и Христофор (8171); Морозини Маргарета (8546); Поповићи: Вук (4504—4635), 8243, 8552/68-3), Јаков (4353), Петар (4460) и Саво (8132/1-15); и Беловићи Јоко и Марко. Најзад, из Одесе истина, Симовић Обренија Никшић Караџић (8191/1-3, 8476).

У Вуковим хартијама стекла су се и писма, да тако кажемо, трећих лица у вези с Вуком: два Његошева писма: Димитрију Павловићу Татишчеву, 15. XII 1834 (4495 — Вуков концепт) и Александру Караборђевићу, 2/14. II 1844 (4496), као и његова „Свједочба“ за Вуков превод *Новог завјета*, Беч, 9. X 1833 (8552/109); два писма Вука Врчевића Францу Миклошићу, Задар, 18/30 III и 2/14. V 1857 (4497—4498) као и два писма Новице Церовића, Тушимња, 25. X 1863 (4502) и Јевстатија Дучића, Дужи, 14. XII 1863 (4503); 1863 В. Врчевићу; најзад и три писма Вуку Поповићу: Милована Караџића из 1858 (8296/2) и два писма Бука Средановића од 9. V и 24. VI 1860 (8552/164 20—21) 25) као и недатирано писмо Сава Мартиновића неком непознатом (8552/164-26).

Ваља напоменути истаћи Вукове рукописе о Црној Гори: *Доказ књаза Данила Петровића Његоша у Црну Гору* (8552/40); његов одговор Максиму Прици у одбрану књаза Данила, (8552/41), тезе за познату и сликовиту репортажу о повратку књаза Данила у Црну Гору (8552/48а — 30); најзад забиљешке о датуму смрти

²⁷ Исто, 366—367; уп. и *Опис* [...], 182—183.

владике Данила и Саве (8552/49-19), Петра I, Његошевој и књаза Данила (8552/48-98-99); запис о Боју на Мартинићима (1832), (8552/42); биљешке *Трошак у Црној Гори* и *Дјевојка у Црној Гори носи* (8552/48а — 38-2); о погибији Смаил-аге Ченгића и о боју на Грахову, 1856; податак о доласку Долгорукова у Црну Гору и одласку из ње одевши са собом и патријарха Василија (8552/48-138); о Јоку Кусовцу из Зачира и Ј. Лаиновићу (8552/48-136); о попу Спаху, сердару у Кучима, о Филипу Крцуњу Поповићу из Грабана, о броју кућа у Бијелом Пољу (8552/48а-6); петнаестак личних имена углавном из Црне Горе (8552/48-117) и неколико десетина записаних ријечи из Црне Горе (8552/48-9-10, 4801); попис неких мјеста и нека скица (8552/48192); имена двојице Мартиновића (Сава Јовова и Сава Матова); запис о датуму пазарних дана у Котору, ријеч „сливље” и још штошта твђом руком писано (8552/48-117); биљешке о бројном породу, 85 глава, Турчина Перовића из Цуца (8552/48а-13); запис на рачуну књижара А. Ј. Венедикта о двјема књигама (Коловој и Андрићевој) о Црној Гори (8552/207—300) и попис 14 личности којима је Вук покљонио своју књигу *Montenegro* (8552/209-29); записи о везировом мосту на Морачи, законнику црногорском, Омерпашином рату (8552/262—12), све то шкрто и као узгредно забиљежено Вуковом руком.

Тешко је овом приликом пренебрећи и Вуков рукопис *Црна Гора и Црногорци* на нашем језику. Нема га данас у Вуковој оставштини. Књигу ову на нашем језику, Вук је, као што знамо, и огласио, стизали су и претплатници (о њима има података у Вуковим хартијама). Од самог рукописа, међутим, нашле су се само двије главе у Богишићевом архиву.²⁸ Да ли је радознали колекционар Балдо и то добио од његове кћери уз педесетак писама Вуку упућених? Гдје ли је пак остали дио рукописа?

Међу двадесетак и нешто Вукових путних исправа двије су од значаја за ову тему: турски пасош за пут у слободну Црну Гору и Његошево *Проводно писмо* Вуку, обоје из 1834. године.²⁹ Такође и 10 примјерака „Ришњанина” из књиге *Ковчежић* (8552/212).

Као што је познато, ујесен 1861. Вук је добио и орден за независност Црне Горе; у његовој оставштини није га, међутим, било по преносу у Београд).

Знатно је пак богатија грађа коју су други записали или преписали за Вука. Ваља понајприје истаћи углавном знани, ипак још недовољно проучени фолклорни материјал: пјесме које су Вуку слали Ришњани Вук Поповић и Вук Врчевић (8552/258), Буко Средановић и Саво Мартиновић (8552/257-XXX) преписе из *Огледала српског* (8552/257-XXIX), пјесме Петра I у *Пјеванији*

²⁸ Богишићев архив (Цавтат), кут. XXI, 130 и XVI, 38.

²⁹ Вуков и Доситејев музеј, Музејско-архивска збирка, инв. бр. 146 и 148.

Симе Милутиновића, приповијетке по записима Вука Врчевића, обилати етнографски материјал Вука Поповића (8552/45).

Вриједни су пажње и подаци, јамачно за атлас јужнословенског живља, који је Вук припремао крајем 50-тих година: о кадилуцима никшићком, колашинском, пљеваљском (8552/244).

Разноликост Вуковог интересовања за ово подручје огледа се такође у записима о власти у Црној Гори, о сенату црногорском (8552/248); о Маинској, Поборској и Браићкој општини (8552/250). И спис *Производи Мартиновића породице* с мишљу да човјек није само јединка већ и моћни демографски потенцијал: између два Данила, владике и књаза, проистекло је од родоначелника Мартина преко 300 душа, стоји између осталог у њему (8552/249).

Међу Вуковим хартијама нашао се и дијалогски записан разговор са Шујом Караџићем, из пера Вука Поповића, подаци не без значаја али не увијек и с довољно основа о поријеклу овог угледног братства (8699/2953). Такође препис дипломе о заслугама бокелске породице Мирковић (8928). Сачуван је и препис познатог написа Франческа Караре о Његошу с посветом аутора Вуковој кћери Мини 1852. године (9104). Постојао је међу Вуковим хартијама и одломак преписа из Његошевог *Шћепана Малог* (9193). Најзад, нешто народних пјесама из овог краја чува се и у дјелу Вукове оставштине, који је његов син продао петроградској Јавној библиотеци почетком 80-тих година прошлог вијека. У скупу рукописа уступљених београдској Народној библиотеци (изгорели су 6. априла 1941) налазио се и „Поменик са црногорских страна. Много има празнина, а и разних допуна многих руку, а највише из прошлог века. После фамилије Немањићке и митрополита и владика црногорских, па и калуђера, долазе помени по фамилијама.”³⁰

Сем његове отаџбине — да закључимо — ово не велико подручје понајвише је мамило пажњу Вукову. Видно је то и у оставштини његовој, и у његовом дјелу. За њ је овај крај, творачки још жив и животворан, био веома привлачан. Првих деценија окретао је очи Србији и Војводини, касније — Црној Гори. И умро је, по ријечима хроничара, у припреми V књиге с пјесама из овог краја (у њој је желио да донесе портрете књаза Данила „без капе”, књаза Николе, а, изгледа, и лик пјевача Сава Мартиновића).³¹ Својим дјелом, с друге стране, Вук је издашно помогао настојања о признавању самосталности ових слободних горштака, које је само европска дипломатија држала још у ропству.

³⁰ АСАНУ, 8552/256—и/XXVI, под бр. 16.

³¹ АСАНУ, 8524/2 (Вукова писма књазу Николи, Беч, 26. II и 10. V 1862); 8514 (Саву М. Мартиновићу, Беч, 18. IV 1860). Писма књазу Николи објавио Саво Вукмановић у „Стварању”, 1956, бр. 3, 202—204. за „лик” књаза Данила колебао се да ли да га да гологлава, по каменотиску Ј. Влаховића или по фотографији с фесом, а сам је мислио да ће најприличније бити да му начини црногорску капу. Одлучио се да портрети оба књаза буду без капе, као што је случај с портретом књаза Михаила у IV књизи. Није му се пак свиђала фотографија С. Мартиновића, тражио је љепшу.

Golub DOBRAŠINOVIĆ

MONTENEGRO IN THE LEGACY OF VUK KARADŽIĆ

S u m m a r y

In a Foreword to his *Dictionary* (1818) Vuk stated the well-known words that, in his heart and in his mind, Montenegro has the same place as his home, and that he liked Montenegro hundred times better than the home county Jadar. As far as that country is concerned, Vuk was very attentive till the end of his life. It was — I should like to say — not only because that country was native of his ancestors, but also because of both, the treasury of necessary folk-lore materials, and, doubtless, of an interesting freedom-loving spirit among the Montenegrins.

Vuk's legacy speaks it expressly out. Among his posthumous papers, firstly, have been found some lithographies representing Njegoš and prince Danilo; Vuk daughter made some oil-paintings picturing men from Montenegro, certainly the people used to visit Vuk while in Vienna; about 30 books from his personal library have to do with that country, which stirred his interest since Viala's book »A Journey to Montenegro« (*Vouage historique et politique au Montenegro*, Paris, 1820) has been published. Vuk left behind himself a collection of about 30 maps, several of them are representing Montenegro.

He also left behind himself a lot of papers written by his own hand. Very often among them is evident the researcher's interest in Montenegro. There are several manuscripts already known. Besides them exists a sketch for an article; the letters from more than 30 people from the territory covering the Montenegro of our times; then from the same territory a much larger number of subscribers for his book. There is quite a lot of facts from and concerning Montenegro, part of them written by Vuk, part by some correspondents. All these comprise predominantly lexical items, poetry and other similar folkways, ethnographical and other notes: words, toponymies, expenditures, anthroponymies, a handwritten copy of Carrara's work (*Il Vladica del Montenegro*, 1852) The Bishop of Montenegro the data about some judicial districts, etc., not to mention the written materials of the same kind received from two other (Popović and Vrčević) which may form an other new report and more. And finally the correspondence, especially between Vuk and his daughter and son, gives the evidence of the love cultivated in Vuk's family.